

Estil i versemblança

Carles Riera i Fonts

Lingüista i professor de la Universitat Ramon Llull

Llavors hom obre el diari i llegeix:

Després d'haver perdonat més d'una vegada, en Pep va robar la cartera al del seu davant i, tot fent-li un barret, anava a entrar fins a la cuina. Sort que l'altre, en estat de gràcia i en última instància va poder salvar els mobles sense necessitat de llançar-se a la piscina, com tenia per costum, per veure si el de negre picava i assenyalava el punt fatídic.

De cine. A què diríeu que correspon aquest paràgraf? A una novel·la de lladres i serenos? A la propaganda d'una casa de mobles? A un assaig freudià? Res. Pertany ni més ni menys que a una crònica d'un partit de futbol. La imaginació damunt la gespa.

Heus ací la traducció:

Després d'haver fallat un gol més d'una vegada, en Pep —el davanter— va enganyar el defensa del davant i, tot passant-li la pilota per sobre el cap, anava a entrar fins a dins la porteria. Sort que l'altre —el defensa— en una última acció va poder evitar el gol sense necessitat de deixar-se caure dins l'àrea, com tenia per costum, per veure si l'àrbitre picava i assenyalava penal.

És a dir, «haver *perdonat* més d'una vegada» correspon a «haver *fallat un gol* més d'una vegada», «en Pep va robar la cartera al del seu davant» correspon a «en Pep va *enganyar* el defensa del davant», «en última *instància* va poder *salvar els mobles*» correspon a «en una última *acció* va poder *evitar el gol*», «sense necessitat de *llançar-se a la piscina*» correspon a «sense necessitat de *deixar-se caure dins l'àrea*», «per veure si *el de negre* picava i assenyalava *el punt fatídic*» correspon a «per veure si *l'àrbitre* picava i assenyalava *penal*».

Introducció

En aquesta comunicació, titulada «Estil i versemblança» i presentada en el seminari «Quin[s] model[s] de llengua escrita per als mitjans de comunicació», voldríem encetar una reflexió, naturalment oberta al diàleg, contrastant –a propòsit de la prosa dels mitjans de comunicació escrita– una recomanació i un fet.

– La recomanació, acceptada unànimement, consisteix a redactar les notícies o altre tipus d'informacions amb una sintaxi com més senzilla millor, fent ús –sempre que això sigui possible– d'un lèxic bàsic i no necessàriament ni expressament complicat.

– El fet, constatat reiteradament, és que sovint trobem textos els redactors dels quals demostren una gran audàcia a l'hora d'inventar metàfores, metàfores extravagants o forçades, fins al punt que perilla la necessària intel·ligibilitat de la notícia o informació.

Hipèrbole, versemblança i sense-sentit

Josep Pla deia que som un país d'hiperbòlics, donats a l'exageració i al ditirambe.

Anotarem que, sempre que es pugui, cal dir les coses pel seu nom, cal dir-les i sobretot escriure-les de manera clara i senzilla. La relació entre els signes lingüístics i allò que les coses o els fets denoten aporta elements valoratius sobre les nocions de *veritat* i de *versemblança* –i d'aquí el títol de la nostra ponència–, nocions, val a dir-ho, fonamentals en el discurs periodístic. Els signes són veritables o versemblants en la mesura que determinen correctament les expectatives dels oients o dels lectors i expressen completament llurs interpretacions.

A parer nostre, un estil diguem-ne «periodístic» (entre cometes) que usa exageradament figures retòriques –com per exemple la metàfora, com ja hem vist en l'exemple de dalt i com veurem després– no contribueix precisament a dotar el text de la claredat expositiva necessària i, doncs, de l'aparença de veritat. Dit altrament, mitjançant figures retòriques rebuscades l'aprenent de redactor procura atraure l'interès del lector, valent-se d'«imatges noves, atrevides», però això no ajuda ni poc ni gaire a l'exposició dels fets ni de les idees (clares i distintes, com volia Descartes); com hem vist de bon començament, caldria posar fre a un ús hiperbòlic del llenguatge, per dir-ho curt. (No hem d'oblidar, tanmateix, que el desig d'interessar el receptor pot entrar en conflicte amb el desig d'oferir-li coneixement, però aquest és un altre

tema.) Seran versemblants, doncs, aquelles entitats del món textual que siguin identificables, accessibles i recuperables sense un excessiu esforç de processament.

Potser cal precisar que sota el concepte de *versemblança* englobem dues idees: primera, que allò que diu el text tingui l'aparença de veritat (és més aviat el *què diu*), i, segona, que el text digui allò que ha de dir de manera clara i senzilla (el *com ho diu*); en el primer cas parlem d'*estil i veritat*, mentre que en el segon cas parlem d'*estil i transparència* (o *diafanitat*).

Encara més. Una manca de *versemblança* duta a l'extrem mena al sense-sentit, fenomen difícil de tolerar i que procedeix de la falta de continuïtat cognitiva entre un determinat esdeveniment i el coneixement del món estereotipat i emmagatzemat en la memòria. Cal tenir sempre en compte que els éssers humans no experimenten el món real com un bombardeig d'estímuls incoherents, sinó que integren les seves sensacions en un model del món a través d'un acte d'atenció selectiva.

Ja sabem, per un costat, que el llenguatge és ja de per si «una gran metàfora», un intent de descriure el món real, l'imaginar i el món dels sentiments. I també sabem, per altre costat, que gràcies a la metàfora podem saltar els límits imposats per la paraula literal. (El filòsof Ludwig Wittgenstein recordava això: «The limits of my language mean the limits of my world».) Ara bé, parlant de límits, es tracta de saber fins a quin punt la *versemblança* pot ser transgredida.

Dos aspectes al marge, no ben bé marginals

El concepte de *informativitat* es relaciona amb el grau de *novetat* o de *imprevisibilitat*. Dels dos tipus essencials de paraules, les anomenades *funcionals* (o partícules: articles, preposicions i conjuncions) i les *paraules amb contingut* (la resta), les primeres solen aparèixer amb tanta freqüència en qualsevol text que llur presència passa normalment inadvertida; tenen, doncs, un grau d'*informativitat* baix (i en determinats tipus de text, com ara en telegrams, que requereixen una màxima economia de mitjans expressius, se sol prescindir d'aquestes paraules funcionals), mentre que les segones, és a dir, les paraules amb contingut, solen aparèixer amb menys freqüència i són més informatives. D'ací, doncs, que, en el text del principi, hem hagut de traduir les paraules amb un grau de *novetat* o *imprevisibilitat* alt.

Un altre aspecte al marge, lligat poc o molt amb la *versemblança*, és el tema de si la imparcialitat és o no una qüestió de l'estil, tema que ja ha estat tractat àmpliament per Bruguet (1997), segons el qual en cap cas informar imparcialment no és el resul-

tat d'una modalitat estilística (més enllà de l'estil hi ha la intenció del redactor). Per tant, la tradicional classificació dels gèneres (textos informatius, textos interpretatius i textos d'opinió) no respon pas –sembla– a criteris de parcialitat/imparcialitat, ni de subjectivitat/objectivitat, etc. Caldria veure què conté i què amaga el que s'ha anomenat la «retòrica de l'objectivitat», tenint també en compte que els tipus de text són marcs globals que controlen la sèrie d'opcions disponibles que poden utilitzar-se.

Una crònica esportiva es presta més al *joc*, però qualsevol metàfora ha de ser versemblant, no pas exagerada ni opaca.

Exageració o falta de versemblança

Un camp adobat, doncs, per a trobar-hi el que podríem anomenar un «cert estil periodístic exageradament metafòric» és el de les cròniques esportives (com ja hem vist en el text de dalt de tot d'aquest escrit). Per exemple, quan llegim que «un equip de futbol ha fallat a l'hora de *concretar* davant la porteria contrària», aquí el verb *concretar* vol dir, simplement, 'fer gols' (a vegades, per variar una mica, el cronista escriu que l'equip de futbol ha fallat a l'hora de *definir* davant la porteria contrària); o bé, un altre cas, quan escriuen que «tal equip va fer un futbol *respectuós* amb la pilota», aquí «fer un futbol respectuós» vol dir senzillament 'jugar bé'. El dia 29 de juny del 2003, al vespre, l'equip del Terrassa jugava un partit de futbol, i encara que fos al vespre (!), per TV3 van dir que estava guanyant perquè havia fet un gol «molt *matiner*» (expressió que hem sentit i llegit moltes vegades). Vegem encara el titular d'un diari: «L'*Athletic especula* i no passa de l'empat.» (*Especular* vol dir 'mirar amb atenció una cosa per a reconèixer-la i examinar-la'; o sigui que, si amb la pilota l'*Athletic* va fer això, bé va fer prou!)

En castellà, Fernando Lázaro Carreter (1997) ha observat el mateix fenomen de què aquí parlem i, en un article titulat «Lenguaje transparente», es refereix al que ell anomena la «magnificencia verbal», tal com segueix (p. 547-548):

Es magnificencia verbal puede hallarse en otros muchos lugares de los medios escritos, cuyo mérito es justo resaltar. Hasta en las secciones deportivas, donde ya empieza a emplearse un lenguaje rigurosamente humanístico. Rivalizando con la crónica musical antedicha, y aun coincidiendo conceptualmente en mucho, ha podido leerse, por ejemplo, en otro diario, el relato de un partido de futbol en que

el equipo blanco, se dice, mostró su *juego luminoso*, por el sistema de que cada jugador superase a la [sic] anterior. Y ello porque «esta ambición estilística no está peleada con el sentido del equilibrio, que impida a los jugadores caer en un fútbol retórico». No podría decirse más y mejor de la prosa de Fray Luis de Granada. Sólo falta empezar a llamar *perífrasis* el rodeo que da un jugador con el balón, sin avanzar derecho a meta. Puede denominarse también *quiasmo* a lo que vulgarmente llaman *pared*; *oxímoron* al hecho de que se junten dos contrarios en espera del balón; y *anáfora* a los ataques o contraataques que siempre arrancan del mismo jugador. El equipo puede ser considerado como un *endecasílabo*, ora *enfático*, si el juego se escora por el lado derecho, con apoyo en las camisetas 6 y 10; ora *melódico*, cuando zigzaguea el balón entre los puntales 3, 6 y 10; o, decididamente *de gaita gallega* cuando es el número 4 quien asume el mando. Son inmensas las posibilidades que ofrece el fútbol al ser contemplado a través de considerandos estilísticos. No menos, según acabamos de ver, que los conciertos del Auditorio. Es menester que a los acontecimientos deslumbrantes corresponda un lenguaje de arte voltaico.

Una consideració a fer, ara, la qual potser explicaria fins a cert punt per què ha proliferat tant, en la redacció de les cròniques esportives, l'ús d'aquest llenguatge rocambolesc, és la gran dificultat de verbalitzar imatges. Una pregunta inquietant que deixem únicament apuntada: som a les portes que la llengua escrita sigui substituïda per una «llengua iconogràfica»?

Metàfora, ambigüitat i redundància

A més a més de la metàfora, en la llengua dels mitjans de comunicació observem un ús excessiu —o abusiu— de dos altres fenòmens lingüístics: l'ambigüitat i la redundància.

Com diem, la metàfora és una figura de dicció que caldria usar amb molta més cautela; ens en servim, és clar, quan emprem un mot o un sintagma amb què expressem literalment una cosa per a manifestar-ne unes altres que tinguin una certa semblança amb aquella. Amb metàfores o sense, allò que pretenen —o haurien de pretendre— els mitjans de comunicació és fer emergir a la superfície de la consciència dels lectors tota la informació volguda.

L'*ambigüitat* es dona quan una única forma lèxica o un únic fragment sintàctic admeten diverses interpretacions semàntiques o funcionals. L'ús de l'*ambigüitat* és a vegades deliberat, com ara quan hom se sent insegur. Altres vegades és un recurs es-

tilístic, com ara quan hom redacta una llei volgudament ambigua. El polític i diplomàtic francès Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (París, 1754-1838) deia que Déu havia donat la paraula a l'home per disfressar el pensament. Sigui com sigui, doncs, l'ambigüitat és per a casos especials.

Ara bé, l'oració *Es considera el poeta més important de la seva generació* és ambigua i val més redactar-la de manera més clara, car tot d'una no sabem si es tracta d'un poeta molt cregut (que es considera a ell mateix el més important de la seva generació, és a dir, interpretant el pronom *es* com a reflexiu), o bé si és la crítica, la gent, algú, hom qui considera que és el poeta més important (interpretant ara el pronom *es* com a impersonal). O bé, semblantment: *Aquest és el noi que es buscava a Sitges*.

Un altre exemple: *El Barça rep l' Athletic amb l'autoestima recuperada* (titular d'un diari); cal preguntar-se: quin dels dos equips ha recobrat l'autoestima?

Finalment, el tercer fenomen lingüístic usat abusivament és la *redundància*. Consisteix, segons el diccionari, en un excés de caracterització en qualsevol nivell de la llengua.

Per exemple, ara hi ha qui escriu coses com aquestes: *Demà farà un temps més òptim que avui*, o bé qui, no tenint-ne prou amb l'expressió *el cent per cent* (per exemple, *guanyar el cent per cent*), fa servir l'expressió *el mil per mil*. Altres escriptors i periodistes no s'entenen a rumiar la idoneïtat d'un adjectiu i es refereixen a *jocs lúdics* i a *somnis onírics* (!).

Altres tics, manies, modes

En el llenguatge escrit –i, molt concretament, en el periodístic– s'infiltra, gairebé diríem com per art d'encantament, manies a l'hora de redactar, tics estilístics de tota mena, seguint modes normalment efímeres. Sovint tot això respon a processos de simplificació (fins de telegrafisme).

No fa gaire, per exemple, s'ha posat de moda el fenomen consistent a fer servir oracions d'infinitiu expressant funcions subordinants. Es tracta de construccions del tipus «per últim, *dir* que...», «assenyalar, finalment, que...», «puntualitzar, encara, que...», «recordar que...», en comptes de les més normals «per últim, *cal dir* que...», «convé d'assenyalar finalment que...», «puntualitzem, encara, que...», «recordem que...». Si aquesta moda no s'atura, aviat redactarem frases del tipus «president *anunciar* de seguida *convocar* eleccions; oposició *manifestar* no *agradar*; *haver-hi* embolic» (!).

Un altre aspecte és l'abús actual de la locució *a nivell de*; així, trobem escrit *Aquest assumpte es debatrà a nivell de polítics*, en comptes de, per exemple, *Aquest assumpte es debatrà*

entre els polítics; o bé, posem per cas, *Si es considera la qüestió a nivell de nuvis*, en comptes de *Si es considera la qüestió per part dels nuvis*.

Encara un altre aspecte abusiu és el tipificat amb les conjuncions *i/o* (calc de l'anglès *and/or*); és ridícul escriure *carn i/o peix*, en comptes del tradicional *carn o peix*, o bé *Vols xocolata i/o llet?*

Conclusions

1. La metàfora és un recurs lingüístic de gran interès que permet anar més enllà dels límits imposats per la paraula literal.

2. Es prodiga avui un cert estil de redacció periodístic exageradament metafòric que va en detriment de la versemblança del text, ja sigui de l'aparença de veritat ja sigui de la transparència o diafanitat del missatge.

3. L'ambigüitat i la redundància són dos altres fenòmens lingüístics dels quals avui s'abusa en el llenguatge dels mitjans de comunicació escrita.

Bibliografia

- BEAUGRANDE, Robert-Alain de; ULRICH DRESSLER, Wolfgang. *Introducció a la lingüística del text*. Barcelona: Ariel, 1997.
- BURGUET, Francesc. *Construir les notícies: Una teoria de la redacció periodística*. Barcelona: Dèria Editors: Blanquerna Comunicació, 1997.
- CREUS, Imma; JULIÀ, Joan; ROMERO, Sílvia [ed.]. *Llengua i mitjans de comunicació*. Lleida: Pagès Editors. 2000.
- LÁZARO CARRETER, Fernando. *El dardo en la palabra*. Barcelona: Galaxia Gutenberg: Círculo de Lectores, 1997.
- RUAIX VINYET, Josep. *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui* / 2. Moià: Josep Ruaix, 1995.
- VILCHES VIVANCOS, Fernando. *El menosprecio de la lengua: El español en la prensa*. Madrid: Dykinson, 1999.